

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A társadalomtudományi kutatás módszertani alapjai

Település- és területfejlesztés
2009. II. félév

Páthy Ádám
SZE Regionális Tudományi és Közpolitikai Tanszék
pathya@rkk.hu

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A tárgy tematikája

A kurzus két félév időtartamú, az első félévben a módszertani alapokat, az SPSS kezelését és az egyszerű összefüggések tesztelését szolgáló statisztikai eljárásokat mutatja be.

1. konzultáció (szeptember 22.): A társadalomtudományi kutatás módszertani alapjai, kutatások tervezése, az adatfelvétel és elemzés technikai kérdései.
 2. konzultáció (október 20.): Bevezetés az SPSS programcsomag kezelésébe, adatbázisok összeállítása, adatbevitel módszerei, változók kezelése és transzformálása.
 3. konzultáció (): Gyakorisággal és megoszlásokkal kapcsolatos eljárások, csoportátlagok használata, alapvető statisztikai kimutatások interpretálása.
 4. konzultáció (): Változók közötti összefüggések tesztelése, korrelációs vizsgálatok, egyszerű szignifikancia-próbák.
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Feldolgozott irodalom

Héra Gábor – Ligeti György: Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába.
Osiris. Bp., 2005

Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi. Bp., 1999

Sajtos László – Mitev Ariel: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea. Bp., 2007

Az előadás szerkezete

1. A társadalomtudományok szemléletmódja

- Megismerés
- Valószínűség
- Oksági viszonyok
- Változók és attribútumok

2. Kutatási terv kialakítása

- Kutatási kérdések és célok
- A vizsgálat és az elemzés egységei
- Módszertani alternatívák
- Az eredmények kezelésének és felhasználásának módjai

3. Adatgyűjtés, megfigyelés, felhasználás

- Adattípusok
 - Adatforrások
 - Az adatok kezelésének problémái
 - Megfigyelési és adatgyűjtési módszerek
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Percepció és értékelés

A természeti és társadalmi jelenségekről kétféleképpen szerezhethetünk olyan információkat, amelyek alapján nemcsak a **tulajdonságaikat** vagyunk képesek meghatározni, hanem **értékelhetjük** is őket

1. **Tapasztalati valóság** – saját, empirikus megismerés
2. **Konszenzuális valóság** – külső információk

Az objektív igazságtartalmak megkeresése különösen a konszenzuális valóság esetében nehéz feladat, a tudományos módszerek segítséget nyújthatnak.

Logiko-empirikus jelleg: egy állításnak **logikailag** és **empirikusan** is alátámasztottnak kell lennie ahhoz, hogy igaznak fogadjuk el.

A módszertan az episztemológia (megismeréstudomány) része, amely útmutatást ad a jelenségek tapasztalati úton való felderítéséhez.

A megismerés

A megismerés formája lehet **hétköznapi**, illetve **tudományos**.

A hétköznapi megismerés hibái:

1. Pontatlan megfigyelés
2. Túláltalánosítás
3. Szelektív észlelés
4. Hozzáköltések
5. Illogikus okoskodások
6. Elfogultság a megértésben
7. A megismerés idő előtti lezárása
8. Misztifikáció

A tudományos megfigyelés két alapvető különbséget mutat a hétköznapival szemben. A két kulcsszó a **tudatosság** és az **óvatosság**.

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A valószínűség

A társadalomtudományi kutatást elsősorban az különbözteti meg a természeti jelenségek vizsgálatától, hogy elsősorban nem megváltoztathatatlan szabályokat és törvényeket vizsgál, hanem olyan **szabályszerűségeket**, amelyek megléte bizonyos valószínűséggel előrevetítheti egyes történések bekövetkeztét.

A valószínűségen alapuló következtetések mögött **oksági** viszonyok állnak.

Miért szabályszerűségek?

1. **trivialitás:** sok esetben a köztudott és széles körben elfogadott dolgok téves meglátásnak bizonyulnak
 2. **Kivételek:** az összefüggéseket nem vethetjük el abban az esetben, ha találunk egyedi kivételeket, egy valószínűségi összefüggésnek nem kell minden esetben fennállnia
 3. **Emberi beavatkozás:** a megfigyelési egységek önálló akarattal és gondolkodással rendelkeznek, így lehetőségük van arra, hogy eltorzítsák a megfigyelést
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Társadalmi összefüggések – csoportos cselekvés

A társadalomtudomány ritka esetben vizsgálja a cselekvések egyéni motivációit. A társadalmi élet szabályszerűségeit az egyéni cselekvések és jellemzők közötti **összefüggésekből** vezeti le.

A társadalomtudományok erősen **rendszerszemléletűek**.

Mi alapján képezhetünk csoportokat?

1. **Az életminőség és státusz közös jellemzői** (jövedelem, iskolázottság, munkahely stb.)
2. **Az életmód és életstílus közös jellemzői** (fogyasztás, kulturális preferenciák, stb.)
3. **Egységes vagy hasonló attitűdök** (világnézet, politikai preferenciák, adott problémához való viszonyulás)

A vizsgálatok alanyai nemcsak egyének, hanem szervezetek, intézmények, területi egységek is lehetnek.

A rendszerleírás alapegysége: változók és attribútumok

Változó: logikailag összetartozó attribútumok csoportja

Attribútum: a vizsgálat tárgyára jellemző tulajdonságok

A társadalomtudományok elsődleges megfigyelési egysége az egyén (mint a társadalom alkotóeleme), de a vizsgálat fókuszába az egyének attribútumait tartalmazó változók közötti összefüggés kerül.

Az attribútumok lehetnek **minőségi**, illetve **mennyiségi** ismérvek is.

Változótípusok

Típus	Változó	Attribútumok
Mennyiségi	Településnagyság (fő)	18...1385...1725243 (egyedi)
Mennyiségi (összevont)	Településnagyság (kategória)	1 – 0-500 között, 2 – 501-5000 között...
Minőségi	Település jogállása	1 – község, 2 – város, 3 – megyei jogú város
Eloszlás	Régió	1 – NYD, 2 – KD, 3 – KM...
Attitűd	Mennyire ért egyet az alábbi állítással...?	1 – teljes mértékben, 2 – bizonyos mértékben, 3 – inkább nem, 4 – egyáltalán nem
Eldöntendő	Van-e autója?	1 – van, 2 - nincs

A változók mérési szintje

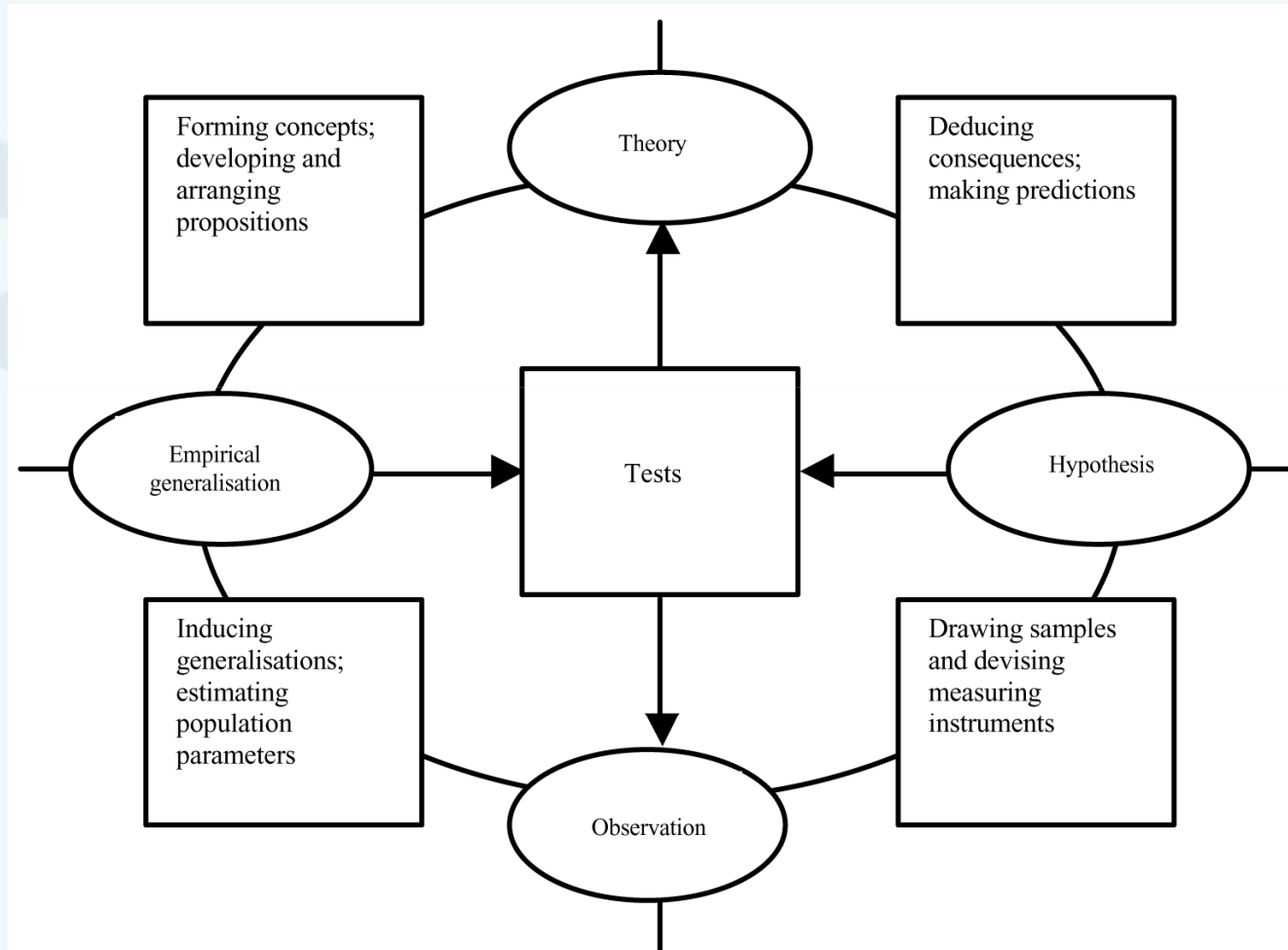
Mérési szint	Jellemzők	Példák
Nominális	-Teljesség -Kölcsönös kizárás	-Nem -Területi elhelyezkedés (megye, régió)
Ordinális	-Teljesség -Kölcsönös kizárás -Rangsorolhatóság	- Attitűdkérdések (elégedettség, önbesorolás)
Arányskála	-Teljesség -Kölcsönös kizárás -Rangsorolhatóság -Azonos távolságok az attribútumok között -Létező nullpont (intervallumskálánál nem)	- Jövedelem - Fogyasztás (érték és mennyiség)

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A társadalomtudományi vizsgálatok keretfeltételei

Source: Wallace (1983)

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Magyarázatmodellek - oksági viszonyok megközelítése

Idiografikus modell: egyedi jelenségek az összes ok háttérében

- A magyarázatmodell megpróbál minden lehetséges okot felsorolni
- Sokkal inkább használatos olyan esetekben, amikor egyének cselekedetei vagy egyedi jelenségek mögötti okokat keresünk

Nomotetikus modell: kis számú, de erős hatású tényezők számbavétele

- Csak részleges magyarázatot képes adni
- Megfelel a valószínűségi okság vizsgálati kritériumainak

Induktív logika: megfelelő mennyiségű megfigyelés eredményeiből von le következtetéseket, és konstruál összefüggéseket

Milyen?

Deduktív logika: elméleti hipotézist tesztel a megfigyelések által, majd leírja a kapcsolat minőségét

Miért olyan?

Az okság alapvető követelményei

Lazarsfeld-paradigma: az ok-okozati összefüggések kritériumai

1. Két változó között csak akkor beszélhetünk ok-okozati viszonyról, ha az **ok időben megelőzi az okozatot**
2. Az oksági viszony feltétele, hogy a vizsgált változók között **tapasztalati együttjárás** legyen
3. Két változó közti együttműködésnek **kizárólagosnak** kell lennie az oksági viszony fennállásához; nincs olyan harmadik változó, amelynek hatása mindkettőnél okként merül fel

Két változó **együttjárása** nem feltétlenül jelent oksági viszonyt.

Teljes oksági viszonyok vizsgálata nem lehetséges, csak a determináló tényezők széles körének megismerése.

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

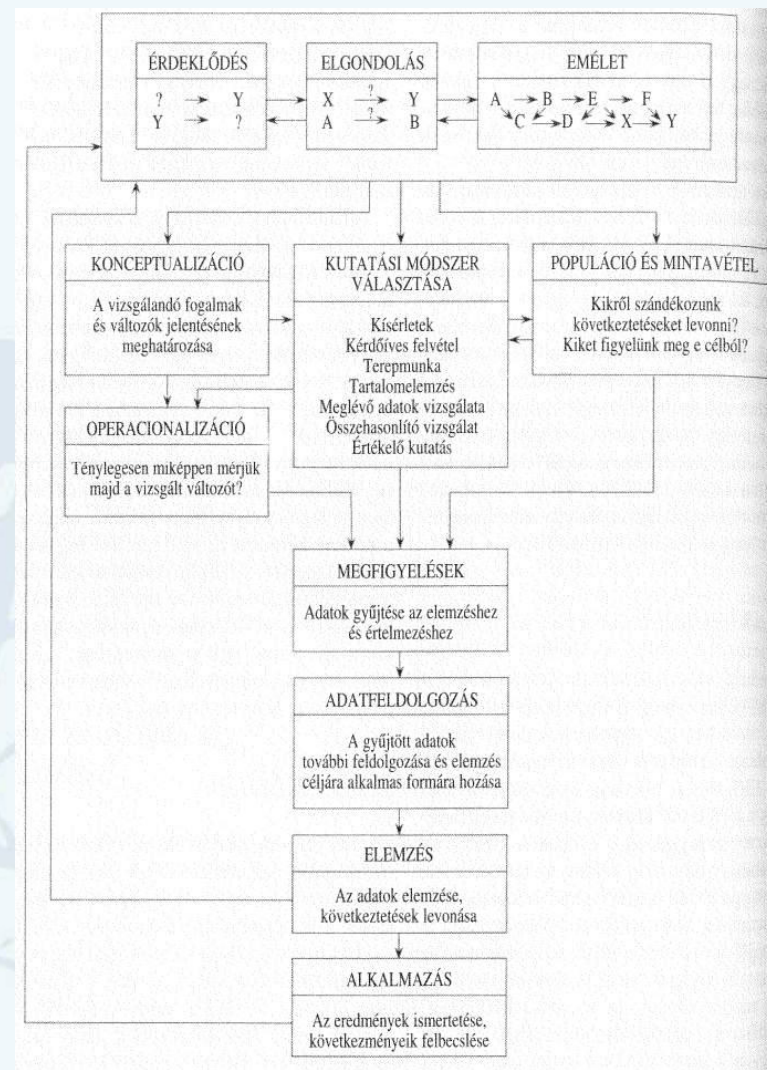
A kutatási folyamat

Alapkérdések:

Miért – mit – mikor – hol – hogyan?

Lépések:

1. Érdeklődés, hipotézis
2. Konceptualizálás
3. Vizsgálati kör
4. Vizsgálati módszer
5. Adatgyűjtés
6. Feldolgozás
7. Elemzés
8. Alkalmazás

Kutatási célok

Cél	Igény	Pozitívum	Jellemző
Felderítés	- Új érdeklődési terület - feltáratlan jelenség	-Előzetes információk beszerzése -Alaposabb vizsgálat előkészítése	-Könnyen lebonyolítható -Elsősorban orientáló jellegű
Leírás	- Események és helyzetek	-alapos, pontos -Átfogó képet nyújt	-Módszertanilag megtervezett -Regisztráló jellegű
Magyarázat	- összefüggések feltárása - okok megismerése	- Problémamegoldás képessége	-Változatos elemzési technikák -Statisztikai eszköztár

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Vizsgálati egységek

Egyének: a társadalomtudományi kutatás leggyakoribb elemzési egységei. Csoportokra vonatkoztatott jellemzőknél is a leggyakoribb, hogy egyénekre vonatkozó megfigyeléseket összegzünk, és ebből vonunk le következtetéseket.

Csoportok: ebben az esetben nem a tagok jellemzőit vagy cselekedeteit vizsgáljuk, hanem magukat a közösségeket, amelyek olyan sajátosságokat hordozhatnak, amelyeket nem célszerű egyéni motívumokból aggregálni.

Szervezetek: a fő cél az intézményesültség jellemzőinek vizsgálata

Társadalmi produktumok: művészeti alkotások, kommunikációs csatornák, társadalmi intézmények

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Elemzési egységek

1. „A nők többet nézik a tévét, mert általában a férfiaknál kevesebb időt töltenek ház körüli munkával... Napi átlagban a fekete emberek kb. háromnegyed órával többet tévéznek, mint a fehér emberek.”
2. „1960-ban, a 100 000-nél több lakosú 130 amerikai város közül legalább 126-nak volt két, rövidtávon nem magánkézben lévő (...) közkórháza.”
3. „Az első TM szervezetek kicsik és informálisak voltak. A Los Angeles-i csoport, amely 1959-ben alakult, az egyik tag lakásán szokott összegyűlni, ott, ahol M. is éppen lakott.”
4. „Mindazonáltal úgy látszik, hogy az ápolószemélyzet latba veti a befolyását egy olyan döntés érdekében, hogy változtassák meg a betegápolás rendszerét. Ezzel ellentétben a kórház vezetése és az orvosi stábok befolyása alatt született döntések...”
5. „1958-ban 13 vállalatnak volt 1000 vagy több alkalmazottja, tőlük származott az iparág által előállított hozzáadott érték 60%-a”
6. „Bár az USA kétmillió farmere közül 667 000 a nő, a nőket történelmi okokból mégsem tekintik farmernek...”

A vizsgálat térbeli elhelyezése

Fontos feladat a vizsgálat és az elemzés körének térbeli lehatárolása.

1. Nem minden társadalmi jelenség konkrét helyhez kötött, de az okok és a motívumok között fontos szerepet játszik a térbeliség, a térbeli megoszlás és a térbeli minőség.
2. A térbeli elhelyezkedés az életminőség, életkörülmények, társadalmi státusz, gazdasági aktivitás és teljesítmény, stb. szempontjából fontos rétegeképző tényezőként jelennek meg.

A tér használata a kutatásokban

- Egy kiválasztott területi egység
- Területi egységek összehasonlítása
- Térbeli interakciók vizsgálata

Az idődimenzió

Egy vizsgálat lehet az időtényező szempontjából:

- Statikus → **keresztmetszeti**
- Dinamikus → **longitudinális**

A longitudinális vizsgálatok fajtái:

1. Kohorszvizsgálat
2. Trendvizsgálat
3. Panelvizsgálat

A longitudinális vizsgálatok hasznosak, mivel meg tudják ragadni az időbeli folyamatokat, de technikailag nehezebben kivitelezhetők és drágábbak.

Bizonyos esetekben keresztmetszeti vizsgálatokból is lehet következtetni időbeli folyamatokra.

Konceptualizálás

A konceptualizálás egy olyan folyamat, amelyben a vizsgálatban használt **fogalmakat tisztázzuk** annak érdekében, hogy egzakt módon mérni tudjuk őket.

1. A megfigyelt jelenség általános és közös jellemzőkkel rendelkezik
2. Nevet adunk a jelenségnek – **nominális definíció**
3. Meghatározzuk, hogy mit és hogyan fogunk vizsgálni – **műveleti definíció**
4. Vizsgálati eszközt rendelünk a fogalomhoz – **mérés**

A mérés kritériumai

Minőség: mennyire precíz egy attribútum leírásakor, illetve megfigyelésekor használt mérés

Megbízhatóság: mennyire valószínű, hogy egy bizonyos mérési módszer a vizsgált jelenségről megismételve is ugyanazt a leírást adja

- A mérés megismétlése
- Felezéses módszer
- Bevett mérőeszközök használata
- A kutatásban részt vevők megbízhatósága

Érvényesség: a mérésből származó adatok mennyire kapcsolódnak a vizsgált fogalom jelentéséhez

- Ismerv szerinti érvényesség
 - Terjedelmi érvényesség
 - Szerkezeti érvényesség
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Lehetséges hibák az elemzésben

1. Érvényesség hiánya: az elemzésbe bevont fogalmak változókká és kutatási kérdésekké való transzformálása hibás
2. Megbízhatóság hiánya: nem azt a fogalmat, vagy problémakört mérjük, amellyel kapcsolatban megfogalmaztuk a hipotézist, a kutatás megisméltése nem jár hasonló eredményekkel
3. Ökológiai tévkövetkeztetés: csoportok vizsgálatából nem vonhatunk le az adott csoport tagjára vonatkozó egyéni következtetéseket
4. Individuális tévkövetkeztetés: az egyén jellemzőiből nem általánosíthatunk a „befoglaló” csoportra általánosan jellemző attribútumokra
5. Redukcionizmus: a vizsgált jelenség magyarázati körének túlzott leszűkítése

Operacionalizálás

Operacionalizálás: a változók méréséhez szükséges **empirikus eljárások** meghatározása

1. A mérés terjedelme: milyen értéktartományban akarunk vizsgálni, illetve milyen kategóriákat határozzunk meg
 2. Precizitás: a kutatás célja dönti el azt, hogy mennyire kell pontosnak lennie a mérésnek
 3. Mérési szint meghatározása: az alkalmazott elemzési eljárások függvényében
 4. A mutatók minősége: az egyszerű mutatók nem okoznak problémát, de az összetettek esetében fontos a minél jobb mérhetőségre való törekvés
-

Az adatok típusai

Alapvetően kétfajta: primer és szekunder

Szekunder adatok – másodelemzés

- adatkezelés: az adatok és változók alakítása a kutatási célhoz

Primer adatok: saját adatfelvétel

- Felvételi módszer kiválasztása
 - Adatfelvétel megtervezése
 - Dokumentumok elkészítése
 - Adatrögzítés, adattisztítás
 - A vizsgálatban használt összetett mutatók kialakítása
 - Adatelemzés
-

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A kérdőíves vizsgálatok alapszabályai

A survey-módszer a **beavatkozásos** vizsgálatok körébe tartozik

Dönteni kell arról, hogy egy alapsokaság egészét, vagy annak csak bizonyos részét mérjük fel.

1. Érthetőség: Nem szabad abból kiindulni, hogy nekünk milyen ismereteink vannak egy bizonyos fogalomról, mert akkor triviálisnak tartjuk a magyarázatokat, és nem biztos, hogy elegendő információval szolgálunk a megkérdezett számára. Érthető fogalmazás, egyszerű kérdés, kérdés vagy állítás, tagadó forma használata tilos.
2. Kompetencia: Valamilyen szinten ismernünk kell azt, hogy a megkérdezettnek milyen információi állhatnak rendelkezésre a vizsgált fogalmakról. A kérdéseknek aktuálisnak kell lenniük, és olyanoknak, amelyekre minden megkötés nélkül válaszolhat a megkérdezett.
3. Befolyásolás tilalma: nem tehetünk fel oly módon kérdéseket, hogy azok sugallják valamelyik válaszlehetőséget a megkérdezett számára, illetve a kérdező nem tehet erre irányuló gesztusokat.

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A kérdőíves vizsgálatok alapszabályai

4. Sorrend: a kérdések sorrendjét lehetőleg úgy határozzuk meg, hogy ne kerüljenek egymás mellé olyanok, amelyek egymásból következhetnek.
 5. Tagadás: minden esetben engedélyezni kell a nemmel való válaszolást, illetve a válaszmegtagadást, mert ha belekényszerítünk valakit a válaszadásba, akkor az adataink torzulni fognak.
 6. Társadalmi környezet és időpont: a válaszadás motívumai bizonyos események hatására gyökeresen átalakulhatnak.
 7. Bizalmatlanság: bizonyos esetekben gyakori és érthető probléma, de a kérdőívet lehet úgy alakítani, hogy minimalizáljuk.
 8. Hosszúság: sem a lekérdezés összideje, sem az egyes kérdésekhez tartozó hasonló ítemek listája nem lehet túl hosszú.
 9. Külalak: fontos a kérdések struktúrája mind a sorrendiség, mind a kezelhetőség szempontjából. A kérdezői utasításoknak világosnak kell lenniük.
-

A kérdőívszerkesztés

Két alapvető kérdésforma: zárt és nyitott

Zárt:

- + könnyen kezelhető
- + jól mérhető
- + aggregálás, mérési szintek megváltoztatása lehetséges
- Kevesebb információtartalom
- Nincs lehetőség újabb kutatási kérdések megfogalmazására

Nyitott:

- + többletinformációk
 - Nehézkes kezelés, kódolás
 - Alacsony mérési szint
-

A kérdőívszerkesztés

Feleletválasztós kérdések: A válaszlehetőségek mindegyike előre kódoltan meg van adva

Feltételes vagy összetett kérdések: Egy vagy több válaszlehetőség teljesülése esetén újabb kérdés feltétele

Egy válaszlehetőség: a válaszadó csak egyet jelölhet meg

Több válaszlehetőség: a válaszadó vagy bármennyi, vagy meghatározott számú opciót választhat

Félig nyitott kérdések: csak az általunk legfontosabbnak tartott néhány opció kódolt

Többelelemű skálák: több itemre kérdezhetünk rá ugyanazzal a módszerrel

Klasszifikáció: különböző tényezők sorba állítása

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A kérdőívek típusai

Személyes lekérdezés kérdezőbiztos által: a leginkább megbízható, de a legdrágább is. Időigényes, de megbízható. A következetesen alkalmazott minta biztosítja a reprezentativitást. A segítő személy jelenléte alkalmat ad bonyolultabb kérdések tisztázására is, de veszélyeket is rejt magában.

Önkitöltős kérdőívek: alacsonyabb válaszadási hajlandóság. A kérdőívnek nagyon egyértelműnek kell lennie, mert nem tudunk segítséget nyújtani a kitöltéshez. Olcsó, de nem gyors módszer.

Telefonos lekérdezés: gyors és viszonylag olcsó. Megvannak a gyors rögzítés technikai feltételei. Nem szabad hosszúnak lennie. Nagy az esélye a válaszadás megszakításának. Ez a módszer igényli a leg gondosabb szervezést.

A mintavétel logikája és funkciói

Egy vizsgálni kívánt sokaság a legritkább esetben homogén, ezért egy tagjáról nem tudunk következtetni a jellemzőire, így különböző kritériumok alapján mintát kell vennünk.

A következtetések akkor megbízhatóak, ha a minta alapvető jellemzői megegyeznek az alapsokaságéval.

Lehetséges hibák:

- Fellelhetőség
- Relevancia „szakértői” osztályozása
- Információhiány a sokaságban
- Torzító feltételek

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM

MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A valószínűségi mintavétel típusai

A minta a kutatás legfontosabb jellemzői alapján reprezentatív.

Ha egy populáció minden egyedének ugyanolyan esélye van a mintába való bekerülésre, akkor teljes reprezentativitásról beszélünk.

Egyszerű véletlen mintavétel: egy populáció elemeiből véletlenszám-táblázat, vagy számítógépes eljárás segítségével választjuk ki a mintába kerülőket

Szisztematikus mintavétel: véletlen kezdőpontról indulva valamilyen matematikai szabály alapján választjuk ki a mintába kerülőket – mintavételi intervallum és kiválasztási arány

Rétegzett mintavétel: nagyobb fokú reprezentativitást lehet vele elérni; a sokaság bizonyos részcsoportjaiból választunk az ott betöltött arányuk függvényében

Csoportos mintavételek: ha az alapsokaság jól elkülöníthető csoportokra oszlik

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Nem valószínűségi mintavétel

Szakértői minta: saját megítélésünk alapján választunk a populációból mintát

Kvótás minta: a populáció összes elérhető jellemzője alapján előálló részarányoknak megfelelő kvóták

Könnyen elérhető alanyok: „séta” módszer

SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM
MULTIDISZCIPLINÁRIS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Köszönöm a figyelmet!

